

AZ ISKOLAPSZICHOLÓGIA GLOBÁLIS ÉS LOKÁLIS KIHÍVÁSAI. ELŐSZÓ AZ ALKALMAZOTT PSZICHOLÓGIA ISKOLAPSZICHOLÓGIA KÜLÖNSZÁMÁHOZ

NÉMETH Lilla
ELTE PPK Pszichológiai Intézet,
Tanácsadás- és Iskolapszichológia Tanszék
nemeth.lilla@ppk.elte.hu

KALÓ Zsuzsa
ELTE PPK Pszichológiai Intézet,
Tanácsadás- és Iskolapszichológia Tanszék
kalo.zsuzsa@ppk.elte.hu

PAJOR Gabriella
ELTE PPK Pszichológiai Intézet,
Tanácsadás- és Iskolapszichológia Tanszék
pajor.gabriella@ppk.elte.hu

Az iskolapszichológiaáról, az iskolapszichológusi jelenlétről ma már hazánkban is elmondhatjuk, hogy évtizedes múltra tekint vissza. A társadalmi-kulturális-politikai kontextus változásával párhuzamosan természetesen változott mind a tudományos háttér, mind azok a tevékenységek és módszerek mennyisége, hangsúlya és preferenciája, amik az iskolapszichológusi gyakorlatot meghatározzák.

A 21. század kihívásai és az előző évtizedek sikerei és kudarcai alapján mára az iskolapszichológusi munka nem a szűrésre és a terápiás jellegű tanácsadói munkára korlátozódik és összpontosít, hanem sokkal inkább egy problémamegoldó,

elsősorban preventív és a rendszerszemlélet értelmében a tanulót körülvevő felnőtt és kortárs kapcsolatokra épülő munkaformákat részesíti előnyben. A „szakmai protokoll a törvényi előírásokkal összhangban hangsúlyozza, hogy az óvoda- és iskolapszichológus feladata az oktató és nevelőmunka segítése, a tudományos ismeretek felhasználása a gyerekek és diákok egészséges fejlődésének segítése érdekében, a pedagógusokkal és szülőkkel való együttműködésre alapozva” (Kollár és Szabó, 2023, p. 4).

A súlypontok eltolódása mellett az egyik legfontosabb változás, hogy ma már elvárás, hogy az iskolapszichológus

empirikusan alátámasztott kutatási eredmények alapján válassza ki azokat a direkt és indirekt mérőeszközöket, illetve preventív és intervenciós módszereket, amelyeket alkalmazni kíván. Ezt a tudományos megalapozottságot és igényességet támogatja kötetünk, amelyben olyan tanulmányokat gyűjtöttünk, amelyek az iskolapszichológiai gyakorlat számos területét érintik.

A másik változás, amellyel a napi gyakorlat során találkozunk a szakember, hogy egyre több a támogatásra szoruló gyermek, ráadásul a problémák spektruma jelentősen kiszélesedett. Az iskolapszichológusoknak ma már nemcsak a hagyományos értelemben vett nehézségekkel – például tanulási problémákkal vagy magatartási zavarokkal – kell foglalkozniuk, hanem az olyan új típusú kihívásokkal is, mint a digitális világ negatív hatásai, a cyberbullying, az online identitás kérdései, a háborús fenyegetettség vagy akár a klímaszorongás. Ezek a problémák nemcsak egyéni szinten jelentkeznek, hanem gyakran osztályközösségi vagy iskolai szinten is, ami még komplexebb megközelítést igényel. Az iskolapszichológus feladata ebben a helyzetben, hogy érzékenyen és gyorsan reagáljon, miközben megőrzi a szakmai alapelvek mentén történő működést.

Az elmúlt évek során egyre inkább előtérbe került az a felismerés, hogy a gyermekek problémái nem értelmezhetők csupán individuális szinten. A családi háttér, az iskolai környezet, a kortárs csoportok, és a társadalmi folyamatok mind-mind hatással vannak a diákok fejlődésére és mentális egészségére. A rendszerszemléletű megközelítés lényege, hogy az iskolapszichológus nemcsak a gyermekkel dolgozik, hanem a környezetével is: a pedagógusokkal, a szülőkkel és akár

a kortárs csoportokkal együttműködve próbálja megoldani a felmerülő problémákat. Ez a szemlélet abban is megnyilvánul, hogy az iskolapszichológiai munka hangsúlyosan preventív jellegűvé vált. A cél nemcsak a meglévő problémák kezelése, hanem azok megelőzése, illetve a diákok rezilienciájának növelése. A reziliencia fejlesztése különösen fontos szerepet kapott az utóbbi időszakban, hiszen a gyorsan változó világban a tanulók számára nélkülözhetetlen az érzelmi rugalmasság és a problémamegoldó képességek kialakítása.

Az iskolapszichológiai gyakorlat egyik alappillére az együttműködés, amely mind horizontálisan, mind vertikálisan értelmezhető. Horizontálisan az egyes szakemberek – például gyógypedagógusok, fejlesztő pedagógusok és logopédusok – közötti kooperációt jelenti, míg vertikálisan az intézményi hierarchiában betöltött szerepek összefonódását. Az iskolapszichológus olyan közvetítő szerepet is betölthet, amely elősegíti a pedagógusok és szülők közötti hatékony kommunikációt, különösen akkor, ha érzékeny vagy konfliktusos témákról van szó. Kiemelt figyelmet érdemel továbbá az iskolai vezetéssel való kapcsolattartás, hiszen a szakmai programok és fejlesztések sikeres megvalósítása nagyban múlik azon, hogy az iskolavezetés mennyire támogatja az iskolapszichológus tevékenységét. Az intézményesített együttműködésnek köszönhetően lehetőség nyílik olyan hosszú távú stratégiák kidolgozására, amelyek nemcsak az egyes tanulók, hanem az egész iskolaközösség javát szolgálják.

A jövő iskolapszichológusa multidiszciplináris ismeretekkel rendelkező, rugalmas és a technológiai fejlődés nyújtotta lehetőségeket is maximálisan kihasználó

szakember. Az online tanácsadás, a digitális eszközökkel támogatott prevenciós programok és az adattudomány alkalmazása a diákok fejlődési mintáinak elemzésére mind olyan irányvonalak, amelyek meghatározhatják a szakma jövőjét. Az iskolapszichológusok szerepe tehát nemcsak a jelenlegi problémák megoldásában, hanem a jövőre való felkészülésben is kulcsfontosságú. Az iskolák szorosabban kapcsolódnak majd a közösségekhez és a tágabb társadalmi hálózathoz, miközben az iskolapszichológusok feladata az lesz, hogy mindezt úgy támogassák, hogy a tanulók egyéni és közösségi szinten is a lehető legjobb esélyeket kapják a fejlődésre.

Jelen kötet tanulmányai három fő kérdéskört járnak körül, amelyek az iskolapszichológia gyakorlatának aktuális és releváns témáit érintik, különös tekintettel a szakemberek, a gyerekek és az intézményi környezet állapotára és kihívásaira.

Hogy vannak az iskolapszichológusok?

Az első kérdéskör az iskolapszichológusok saját mentális egészségére és szakmai jóllétére fókuszál. Ez a téma rendkívül időszerű, hiszen a szakemberek gyakran maguk is jelentős nyomásnak vannak kitéve, miközben másokat támogatnak. A tanulmányok feltárják, milyen stresszfaktorokkal szembesülnek az iskolapszichológusok, hogyan birkóznak meg a kiégéssel, és milyen támogató rendszerek állnak rendelkezésre számukra. Emellett betekintést nyújtanak abba is, hogy a szakemberek hogyan egyensúlyoznak a szakmai elvárások és a személyes határaik között, illetve hogy milyen eszközökkel erősíthető az iskolapszichológusok rezilienciája.

N. Kollár Katalin az iskolapszichológia, valamint az iskolapszichológusok hazai

helyzete, oktatási rendszerben, intézményi környezetben betöltött szerepe szempontjából igen lényeges kérdéseket vizsgál a különszám első tanulmányában. A bemutatott kutatás célja a gyakorló pedagógusok, pedagógushallgatók, valamint diákok által észlelt nehézségek, illetve az iskolapszichológussal szerzett tapasztalataik összefüggéseinek vizsgálata volt az oktatási intézményekben dolgozó pszichológusokkal szemben támasztott elvárásaikkal, velük kapcsolatos attitűdjükkel. A vizsgálatban általános- és középiskolás korú diákok, valamint tanárok és pedagógusképzésre járó hallgatók vettek részt. Fontos eredménye a tanulmánynak, hogy az iskolapszichológusokkal kapcsolatban összességében mindhárom csoport attitűdje pozitív. Munkájukat leginkább az összetett feladatokkal szembesülő (például széles életkori csoportot tanító) tanárok igénylik, jellemzően akut problémamegoldás kapcsán, de a jelenleg képzésben résztvevő tanárjelöltek esetében (az aktuális iskolapszichológiai szakmai törekvésekkel összhangban) már nagyobb hangsúllyal jelenik meg a preventív feladatokban való részvétel iránti igény is. A kutatás egy másik kiemelendő tanulsága, hogy az iskolapszichológus iránti attitűd mindhárom vizsgált csoportban összefügg a vele kapcsolatban szerzett tapasztalatokkal. Ennek fényében különösen elszomorító az az adat, hogy a résztvevő diákok körülbelül fele számolt be arról, hogy nem dolgozik iskolapszichológus az általa látogatott oktatási intézményben, vagy nincs tudomása róla. A tanulmány fontos tanulságokat fogalmaz meg a pedagógusok és iskolapszichológusok képzésére vonatkozóan, valamint az iskolapszichológiai hálózat fejlesztése szempontjából.

A lapszám következő tanulmánya (Borbáth és munkatársai) már nem a pedagógusok és diákok, hanem intézménypszichológusok benyomásain keresztül igyekszik körüljárni a hazai óvoda- és iskolapszichológusok helyzetét. A kevert módszertannal dolgozó kutatás több kérdéskört elemez, többek között a szakemberek munkájában leggyakrabban megjelenő témákat, jellemző tevékenységeket, képzettségeiket és képzési igényeiket, online ellátással kapcsolatos attitűdjeiket veszi górcső alá. A tanulmány felhívja a figyelmet a szakmai irányelvek és a szakemberek által a gyakorlati munka során tapasztalt elvárások között felfedezhető ellentmondásokra, illetve arra, a diszkrepancia hogyan befolyásolhatja az intézménypszichológusok által megvalósított tevékenységek jellegét (például intervenció vagy prevenció, direkt vagy indirekt beavatkozások), valamint képzési terveit, preferenciáit. A szerzők továbbá felhívják a figyelmet arra, hogy több, a nemzetközi szakirodalomban gyakran elemzett téma (társadalmi igazságosság, digitális ellátás, traumainformált intézmények) a megkérdozett szakemberek többségének látókörén egyelőre kívül esik.

Hogy vannak a gyerekek?

A második kérdéskör a gyerekek mentális egészségével és jóllétével foglalkozik. Az itt szereplő tanulmányok különféle aspektusokból vizsgálják a tanulók állapotát, beleértve a tanulási nehézségeket, a magatartási zavarokat, a szorongásos problémákat, valamint az olyan új kihívásokat, mint az online világ hatásai és a cyberbullying. A gyerekek érzelmi és szociális fejlődésének támogatása kiemelt cél, különös figyelmet szentelve a prevenció

programok szerepének és hatékonyságának. A különszámban ezután következő tanulmányok eltávolodnak az iskolapszichológus szerepének és tevékenységeinek közvetlen vizsgálatától, ehelyett elsősorban a tanulókat érintő jelenségekkel foglalkoznak, amelyek oktatápszichológiai relevanciája tudományos és gyakorlati szempontból is megkérdőjelezhetetlen.

Pajor Gabriella tanulmányában egy olyan kérdőívet mutat be, amely a teljesítménycélok egy új – a hagyományos kétdimenziós paradigmát egy újabb dimenzióval kiegészítő –, általa kidolgozott modelljére épül. A kérdőív a tanulók különböző, teljesítménnyel kapcsolatos céljainak mérését teszi lehetővé, így az iskolapszichológus használhatja a diagnosztikában a tanulók motivációs profiljának kialakításához, amivel a tanároknak is segítséget nyújthat a tanulók megismeréséhez.

Azzal, hogy a tanulókat milyen tényezők motiválják, vagy milyen célokat tűznek maguk elé, olyan egyéni sajátosságok is összefügghetnek, mint a perfekcionizmus. Tóth és Jagodics szakirodalmi összefoglaló munkája ezt témát járja körül, ismertetve a kapcsolódó elméleti megfontolásokat, empirikus eredményeket. A szerzők fogalmi tisztázást követően bemutatják a különböző elméleti megfontolásokat, majd sor kerül a leggyakrabban elkülönített perfekcionizmusdimenziók (adaptív és maladaptív perfekcionizmus, perfekcionista törekvések és aggodalmak, szelforientált vagy másokra irányuló perfekcionizmus) leírására és elemző összehasonlítására. Ezen kívül a tanulmány összefoglal a perfekcionizmusdimenziók egymással és más konstruktmokkal mutatott összefüggéseire vonatkozó számos empirikus eredményt, illetve megismerhetjük az ezek mérésére legszélesebb

körben használt mérőeszközöket. A tanulmány végén az összefoglalt elméletek és kutatási eredmények alapján megfogalmazott oktatási implikációk, amelyek érintik többek között a visszajelzések, kudarcokkal kapcsolatos attitűd és a célorientáció témakörét, különösen hasznosak lehetnek gyakorló iskolapszichológusok számára is.

Iskola(pszichológus) és krízis(kezelés)

A harmadik kérdéskör az iskolai környezetben bekövetkező krízishelyzetek kezelésével foglalkozik. A tanulmányok bemutatják azokat a módszereket és protokollokat, amelyeket az iskolapszichológusok alkalmazhatnak súlyosabb esetek – például tragédiák, súlyos viselkedési problémák vagy közösségi szinten jelentkező konfliktusok – kezelésére. Emellett részletesen tárgyalják, hogyan lehet az iskolákat ellenállóbbá tenni a krízishelyzetekkel szemben, és miként építhető ki egy hatékony iskolai kríziskezelési mechanizmus. A rendszerszintű megközelítések, a gyors reakciót igénylő helyzetek kezelése és az iskolai közösség bevonása szintén fontos elemei az itt bemutatott kutatásoknak.

Kóródi és Szabó tanulmányának célja a személyes és társas erőforrások és a tanulmányi reziliencia összefüggéseinek, illetve jelentőségének vizsgálata volt, figyelembe véve különböző demográfiai változókat (nem, életkor), valamint a tanulók tanulási nehézségekben való érintettségét. A kérdőíves kutatásban 283 általános és középiskolás diák vett részt. Az eredmények rámutatnak a társas és személyes erőforrások, valamint a tanulmányi reziliencia közötti pozitív összefüggésre, valamint arra, hogy ezeknek a tényezőknek a tanulmányi eredmény szempontjából sem elhanyagolható

a jelentőségük. A tanulmány ezen kívül felhívja a figyelmet a tanulási nehézséggel élő tanulók hátrányaira a személyes és társas erőforrások, valamint a tanulmányi reziliencia több aspektusának tekintetében, ami tanulmányi sikerességük szempontjából is kedvezőtlen lehet. Az eredmények alapján a személyes és társas erőforrások kulcsszerepet játszhatnak a tanulmányi reziliencia, ezen keresztül a diákok tanulmányi előmenetele szempontjából. Arra, hogy mindez milyen tanulságokkal szolgál a különböző intervenciók tervezése során, a szerzők a tanulmányban számos példát mutatnak be.

Az erőforrások, köztük a reziliencia kérdése a kötet zárótanulmányában (Fercsák & Szél) is központi szerepet kap. A tanulmány a rideg, érzéketlen vonások, a poszttraumás növekedés, érzelmi intelligencia, valamint a reziliencia és önértékelés összefüggéseit vizsgálja, figyelembe véve a korábban átélt ártalmas gyermekkori élményeket is. Kiemeli a vizsgált összefüggések jelentőségét, hogy szinte elkerülhetetlen, hogy az oktatási intézményekben dolgozó pszichológusok olyan tanulókkal is találkozzanak és dolgozzanak valamilyen módon, akik ártalmas gyermekkori élményt éltek át – ezt alátámasztja az az adat, miszerint ez a kutatásban résztvevő serdülők 70 százalékáról is elmondható. A tanulmány egyik legfontosabb üzenete, hogy az érzelmi intelligencia a reziliencián, illetve önértékelésen keresztül elősegítheti a poszttraumás növekedést, és a szerzők azt is bemutatják, az iskolapszichológusi munka keretei között hogyan lehetséges kiaknázni ezeket az erőforrásokat az intervenció, prevenció során.

A kötet tanulmányai széles spektrumot ölelnek fel, és céljuk, hogy tudományosan megalapozottan a gyakorlatban is hasznosítható tudást nyújtsanak

az iskolapszichológusok, pedagógusok és más szakemberek számára. Az egyes kérdések megválaszolásával hozzájárulnak a szakma megújításához, a gyermekek és a szakemberek támogatásához, valamint az iskolai közösségek ellenállóbbá és befogadóbbá tételéhez.

Az *Alkalmazott Pszichológia* iskolapszichológiai különszámát Bernáth László (1955–2024) kollégánk emlékének ajánljuk, akitől oly sokan, oly sokat tanultunk ezen a területen, és aki annyiszor mondta: „Írd meg!” Ezzel a különszámmal azt üzenjük: „Megírtuk.”

IRODALOM

- N. Kollár K., & Szabó É. (2021). Az iskolapszichológia és a pszichológiaoktatás szerepe. *Alkalmazott Pszichológia*, 21(3), 75–97. <https://doi.org/10.17627/ALKPSZICH.2021.3.75>